

Eesti vapp 13. sajandist, kas müüt või ajalooline fakt?

Tiit Saare

Eesti Vabariigi riigivappi tutvustavates tekstides mainitakse, et Eesti vapi ajalugu algab 13. sajandist, mil Taani kuningas olevat Harju-Viru vasallidele andnud õiguse kasutada kolme lõviga kilpi.¹ Kuigi siiani ei ole leitud ühtegi seda väidet toetavat ja tõestavat allikat, esitatakse kirjeldatud ajaloolise faktina. Varasemates kirjutistes on vapiandjaks Valdemar II.² Kriitilisemad autorid nihutavad vapi saamise 1252. aastasse, mil esmakordselt mainiti Harju-Viru vasallide korporatiivset ühendust.³ Eesti vapist seni põhjalikuma ajaloolise käsitluse koostanud Artur Taska viitab Erik V Klippingi ajal 1284. a. koostatud ürikule.⁴

Eesti vappi käsitlevatest kirjutistest võib välja lugeda eesmärgi rõhutada kolme lõviga vapi ajaloolisust kui omaette väärtust. Võimalik, et see on üks põhjusi, miks neid hüpoteese ei ole üritatud ajalookriitiliselt hinnata. Samas on tunda autorite vapi ajaloo-alast asjatundmatust, seda eriti aktuaalsete vapi geneesiteooriate osas. Eesti vapp ei ole aga midagi erandlikku ja eraldiseisvat Euroopa üldisest heraldikast.

Kuidas ja miks kirjeldatud vapi ajalooline seletus tekkis? Kuigi aktuaalsete tekstide autoriteks on eestlased, tuleb nendes esitatud väidete algeid otsida baltisakslaste kirjutistest.

Huvi ajaloo vastu suurenes baltisaksa ringkondades 19. sajandil. See seostus tollal Balti eriseadustiku lõpliku väljakujunemisega. Kohaliku aristokraatia vanem osa, nn. 1. klass otsis oma juuri. Aadlike õigusjärgsuse tõestamiseks publitseeriti rüütelkondade arhiivides ja erakogudes olnud ürikud. Vapi ajaloo seisukohalt on nendest allikpublikatsioonidest huvipakkuvad “Est- und Livländische Briefflade” (1856–1887) ja “Livländische Güterkunden” (1908). Seda aga eelkõige suguvõsavappide uurijatele.

Just “Briefflade” neljandas, pitsereid ja münte käsitlevas köites esitasid selle koostajad Robert von Toll ja Johann Sachsendahl arvamuse, et Taani kuningas Valdemar II võis anda Taani lihtsustatud riigivapi Eestimaa hertsogkonnale. Samas nenditakse seda tõestavate allikate puudumist.⁵ Siit levis see seisukoht aga mitteametlikult erinevatesse

¹ Selles ja veel mõnes järgnevas lauses kasutan mõistet *lõvid* üldistatud tähenduses ega erista *leopardseid lõvisid leopardidest*. *Leopardseid lõvid* on heraldilised lõvid, keda kujutatakse sammuvatena ja enda ette vaatavatena. *Leopardid* on aga sammuvad ja otsa vaatavad lõvid.

² Valdemar II olevat andnud vapi kõigepealt Tallinna linnale. Lennart Meri. Hõbevalgem. Tallinn 1984, lk. 206; A ja O taskuteatmik. Vapid ja lipud. Eesti. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2004, lk. 5.

³ H. Valter. Eesti vapi lugu. – Sirp ja Vasar 18.11.1988, lk. 8. Viite aluseks on Taani kuninga Christoffer I poolt antud vasallide õigusi kinnitav ürik EAA, f. 854, n. 2, s. 488, l. 1.

⁴ EAA, f. 854, n. 2, s. 7. Ürikus on lause, milles mainitakse, et üriku koostamisel osalenud Taani kuninga nõunik, Tallinna piiskop ja “kogu maa” (*totius terrae*) kinnitasid selle oma pitsatitega. Kahjuks on need originaalpitsetid hävinud. A. Taska viitab otseselt dr. Heinz von zum Mühlenile, kes olevat maininud, et vappi kasutas esimest korda Tartu ja Viru vasallide korporatsioon. Vt. A. Taska. Eesti vapp. Su üle Jumal valvaku... Tallinn, 1993, lk. 17.

⁵ Briefflade IV, lk. 3. Toodud arvamus on esitatud Erik IV Plogpennigi majesteedipitseri kommentaaris. Taani riigivapp oli tegelikult Taani kuningavapp. Kuldsel kilbil olevad südamed olid algselt vesiliilialehed.

tekstidesse, kusjuures kinnistus väide, et kuningas andis vapi vasalkonnale.

Vapi omistasid baltisakslastele samuti mitmed Eesti avaliku elu tegelased. Eesti Vabariigi algusaastatel toimunud riigivapi küsimuse arutelus nimetas Osvald Jungberg lõvisid “saksa rüütlite viguriteks”. Juhan Luiga arvates väljendas kolme lõviga vapp rüütlite anakronismi ja neobaltismi.⁶ Esines ka neutraalsemaid, kuid ikkagi rüütelkonnale viitavaid väljaütlemisi.

Pärast riigivapi kinnitamist 1925. aastal arutelu selle päritolu üle vaibus. Vapi ajaloolisest taustast ei olnud huvitatud ka ajaloolased. Tühiku täitis üks siseministeriumi ametnik, M. Morrison, kes avaldas vapi ajaloolise päritolu kohta mõned artiklid.⁷ Autor põhjendab nendes otseste ajalooallikate puudumist 13. sajandil valitsenud tavaõigusega, mil vähemtähtsaid korraldusi alati kirjalikult ei esitatud. Veenev oli seletus, et vasallid võisid kasutada kuninga vappi oma truudust rõhutava embleemina, mida kuningas ei olevat keelanud. Muuseas, just Morrisoni kirjutistele toetudes kirjutas ajaloolane Hannes Walter 1988. aastal sarnase seletusega artikli “Eesti vapi lugu”⁸.

Eesti vapi ajalookriitilisel käsitlemisel peab sissejuhatavalt tutvustama tänapäevaseid üldisi vapiajaloolisi seisukohti. Kõigepealt peab rõhutama, et varasemate heraldiliste sümbolite määratlemine vapina toimub tagantjärele.⁹ Vapiks nimetatav embleem peab olema kujutatud kilbil ja selle kasutamine peab olema tuvastatav *järjepidevana*. Vii-

mase all tuleb mõista vapi pärandamist teatud õigust kandva asja tähenduses. Heraldika seisukohalt täidavad seda nõuet eelkõige *vapi-pitsatid*. Seega on ekslik nimetada vappideks kõiki rüütlite kilpe, millel on esitatud mingi heraldiline kujund.¹⁰ Nii on väär paigutada vappide tekkimine 11. sajandisse ja siduda seda ristisõdadega, nagu seda antud teemat käsitlevates töodes korduvalt leida võib.¹¹

Esimesteks vappideks olid suurfeodaalide *kilbid*, mille kujutised koos kilbil kujutatud pildiga lõigati suurfeodaali suveräniteeti tähistavale pitsatile. Seda vapiga pitsatipilti ääristas pitsatiomaniku tiitel.¹² Tiitli ja pitsatipildi pärandamisega muutus see nn. isiklik vapp suurfeodaali *tiitlivapiks*. Vanemas heraldilises kirjanduses populaarne seletus vappide tekkimisest seoses rüütlite vajadusega ennast eristada on käsitletav eelkõige *suguvõsavapide* kujunemisel.

Seda seisukohta toetavad 13. sajandist pärinevad vapikirjeldused ehk blasoneringud. Kui rüütlikilpide kirjelduste subjektideks on konkreetsed isikud, s. t. kirjelduse juures on tema pärisnimi, siis kuningate, hertsogite ja krahvide vappe esitatakse eelkõige lääni tiitli nimetuse all anonüümsetena.¹³ Iseküsimus on muidugi see, kumb kumba inspireeris?

13. sajandi Taani kuninga majesteedipitsarite tagaküljel kujutatakse kahtlemata tiitlivappi. Teadaolevalt võis seda kolme lõviga vappi kasutada ainult kuningas. Isegi tema lähisugulased pidid kasutama sellest erinevat vapipilti. Näiteks esimese “eestlaste hertsogi” Knuti vapil kujutati vaid ühte lõvi.¹⁴ Väide, et

⁶ O. Jungberg. Eesti Vabariigi vapp ja lipp. – Vaba Maa 03.11.1919, lk. 2; J. Luiga. Jälle lipust ja vapist. – Vaba Maa, 12.11.1919, lk. 2.

⁷ M. Morrisoni artiklid ilmusid ajakirjades Eesti Politseileht 23.02.1928, nr. 8 (322), lk. 117, 118 ja 07.09.1929, nr. 35/36, lk. 439, 440 ning Kaitse Kodu 08.06.1929, nr. 23, lk. 533, 534.

⁸ Sirp ja Vasar, 18. november 1988, lk. 8.

⁹ Vapi mõistet 12.–15. sajandi alguseni ei kasutatud. Mõiste tekkis siis, kui heraldika eristus omaette valdkonnaks. Varasemates vappe kirjeldavates tekstides nimetati kilpi või lippu.

¹⁰ Nii ei saa vappideks nimetada antiikseid või varakeskaegseid embleeme ega kilpe. Konkreetseks näiteks on Bayeux’ vaibal kujutatud normannide kilpide määratlemine vappidena. Vt. Arthur Charles Fox-Davies. A Complete Guide to Heraldry. London, 1993, lk. 12.

¹¹ T. Oja, E. Medijainen. Eesti vapid ja lipud. Tallinn, 1993, lk. 8.

¹² M. Pastoureau. Heraldry. Its Origin and Meaning. London, 1997, lk. 14, 20.

¹³ G. J. Brault. Early Blazon. Woodbridge, 1997, lk. 10–15.

¹⁴ Knut oli samas Blekingi hertsog ja see vapp tähistas tõenäoliselt just seda tiitlit. E. Svane. I skjoldet Springe Løver. Afdningner af Kongsvåbenet. Odense, 2002, lk. 22, 28.

kolme lõviga vapp oli algselt kuningasuguvõsa tunnus, on üldjuhul väär.

Jätkates nn. rüütelkonnateooria kriitiseerimist, peab rõhutama, et keskaegses heraldikas peeti vapisubjektiks konkreetset isikut. Korporatsioonid kasutasid pitsatit, millel kujutati *pitsatipilti*. Vapiõiguse laiendamisega korporatiivsetele ühendustele kujundati pitsatipildid vappideks. See toimus aga valdavalt 14.–15. sajandil. Eelkõige laienes vapiõigus linnadele. Harju-Viru vasalkonnale kuulunud vapp pidi olema väga erandlik juhtum, mis tõstatab küsimuse, kas see oli ikkagi võimalik.¹⁵

Kuni 16. sajandini ei ole leitud ühtegi vasalkonnale omistatavat pitserit. Samas ei saa välistada selle olemasolu. Kui 1284. a. ürikus mainitud pitserisubjekt “kogu maa” (*totius terrae*) jääb vaieldavaks, siis 1323. a. Novgorodi siirduvatele Tallinna kaupmeestele kaasa antud turbekirjas mainitakse otseselt vasalkonna pitserit.¹⁶ Kahjuks on ka see pitser jäljetult hävinud. Tekib aga küsimus, mida võidi sellel kujutada. Alljärgnev on spekulatsioon.

Välistades kuningavapi kasutamise, peaks kõigepealt küsima, millised olid vasalkonna võimalikud allegoorilised sümbolid ja kujundid. Näiteks oli ristsõdijate kaitsepühakuks Liivimaal Püha Mauritius, keda kujutati mitmetel ordufoogtide pitsatitel. See oli ka mitmetes linnades tegutsenud vallaliste meeste gildide patroon. Tuntuim on kindlasti Tallinna Mustpeade vennaskond. Samas võis selleks embleemiks olla kuningakroon, millega rõhutati oma kuuluvust. Sarnaselt kujundati näiteks Tallinnas vermitud varasemad mündid.¹⁷

Absoluutselt ei saa välistada ka kolme lõviga vapi kasutamist. Sellele võimalusele viitavad kolm 13.–14. sajandist pärit Tallinna

magistraadipitserit.¹⁸ Iseküsimus on nende nimetamine linnavapiks. Ivar Leimus väidab, et pitseritel olevad vapid on tegelikult *pitseripildid*, mille eesmärk oli Tallinna ülemisandatele meenutada, kelle käest saadi linnaõigus. Vapiks ei saa neid nimetada, sest embleemidel puudub vapiõiguslik akt ning 15. sajandiks oli katkenud kirjeldatud vapipildi kasutamise järjepidevus.¹⁹ Võib spekuloida, et samasugune omavoliline vapi kasutamine võis aset leida ka vasallide korporatiivsel pitsatil. Samas olid vasallid keskaegse hierarhilise lääniõiguse kaudu rohkem kuningaga seotud kui linnad ja vapi kasutamist võidi rohkem kontrollida.

Esitatud võimalust kõigutab veel asjaolu, et tiitlivapp tähistas vastava tiitli juurde kuuluvaid õigusi. Kuninga tiitlivapi kasutamine oleks tähendanud vasalkonna peamehe nimetamist “eestlaste hertsogiks” või siis vähemalt sellega võrdsustatud suveräniteediga isikuks. Seda nad aga ei olnud. Hoolimata tavaõigusele omasest normeerimatusest oleks selline oluline fakt jäänud määratlemata.

Lõpuks peab esitama küsimuse, kas vasalkonnal oligi vaja omaette vappi. Vasallide puhul oli tegemist individuaalse suveräniteediga. Korporatiivne aspekt muutus oluliseks kuningat teenides, tema ees ühishuvisid kaitses või otsese välisohu korral. 13.–14. sajandil puudus vasallide korporatsioonil omaette ametnikkond, kes oleks kõige enam vajanud eraldi pitsati kasutamist. Vajalikud ürikud ja lepingud kinnitati sageli vasalkonna peamehe isikliku pitsatiga. Meie ettekujutused vappide kasutamisest põhinevad valdavalt 19. sajandi heraldilisele kultuurile. 13. sajandil oli see aga alles kujunemisjärgus ning heraldiliselt kujundatud kilp ei olnud pelgalt vapp. Samuti ei taha uskuda, et Harju-Viru vasallidel oli

¹⁵ Vanimad säilinud vasalkondade pitserid pärinevad alles 16. sajandi algusest. Brieflade T 17:2, 4.

¹⁶ Liv-, Esth- und Curländisches Urkunderbuch nebst Regesten, Zweiter Band, Dorpat 1855 (LUB II), nr. 773. Selleks on fraas: *ac sigillo communitatio vasallorum terrae praenotatae* (nimetatud maa vasallide ühenduse pitser).

¹⁷ I. Leimus. Numismaatika alused. Tartu, 1996, lk. 52.

¹⁸ Brieflade, T. 19–16, 17, 18.

¹⁹ I. Leimus. Tallinna vappidest ja pitsereist. Vana Tallinn VIII (XII), lk. 23–30.

niivõrd suur iseseisvus, et nad oleksid julgenud kuningale kuulunud vappi omavoliliselt kasutada.²⁰

Ka orduajal ei vajatud Eestimaad tähistavat heraldilist sümbolit, sest Eestimaad kui omaette haldusüksust polnud olemas. Ühise vapi kasutamist asendasid ordumeistri, komtuuride ja foogtide pitsatid. Harju-Viru vasallidele piisas isiklikust pitsatist.

Eesti vapi ajaloolise traditsiooni alguse kohta leiab esimesi kindlaid tõendeid 16. sajandi teisest poolest.²¹ Sel ajal toimusid Eestis sündmused, mis purustasid senise Vana-Liivimaa valitsemiskorra ja liitsid siinsed alad ilmalike kuningriikide koosseisu. Need sündmused olid kokku Liivi sõda. Üks riikidest, Rootsi, kinnitas kanda eelkõige Loo-de-Eestis, samas kui ülejäänud Põhja-Eesti jäi veel venelaste kontrolli alla. Kuna tollal Eestimaa nime ei kasutatud, siis kuningas Erik XIV tituleeris enda 1563. aastal “Liivimaa isandaks”. Tema järeltulija Johan III lisas 1573. aastal tiitlite loetellu “Liivimaa eestlaste hertsogi” (*över de Ester I Livland hertig*) nimetuse. 1584. aastast hakati Harju-, Lääne-, Järva- ja Virumaad pärast nende liitmist nimetama Eestimaaks. Nii muutus ka senine eestlaste hertsog Eestimaa hertsogiks (vürstiks).²²

Rootsi Riigiarhiivis säilitatakse käsikirja D 400, mis pärineb 1580. aastast. Sellel on kujutatud vapp, milleks on sinisel kilbil kolm leopardset lõvi. Kilpi ehib vana hertsogikroon, vapi all seisab kiri *Lifflandh*. Mõlemad

lisadetailid, nii kroon kui ka nimi, viitavad Johan III Liivimaa eestlaste hertsogi tiitlile.²³ Teisel sarnasel vapijoonisel kroon puudub. Võimalik, et see valmis varem ja tähistab Liivimaa isanda tiitlit.²⁴

Johan III ajal korrastati senist Rootsi vappide süsteemi. Just siis kujundati Soome suurhertsogi tiitlivapp: punasel kilbil üheksa roosi ja saablit tallav Folkungi (Göta) lõvi.²⁵ Samuti pärinevad Johan III ajast Narva provintsi ja linna vapid.

Esitatud allikatele toetudes saab väita, et Eestimaad tähistav vapp võeti esmakordselt kasutusele Rootsi keskväimu poolt. Kuid samas tekib küsimus: miks oli selle aluseks lihtsustatud Taani kuningavapp? Soome suurhertsogi vapp oleks olnud Eestile sobivam, sest just siin tallati Liivi sõja ajal lõvi jalgade alla vene saabel. Juba “Lifflandhi” vapil on äratuntavalt esitatud Taani leopardsed lõvid.²⁶ Mida selle vapipildiga taheti öelda?

Vastuse võti võib peituda ajaloolises faktis, et aastail 1563–1570 toimus Taani ja Rootsi vahel Põhjamaade Seitsmeaastane sõda, mida tuntakse ka vapitülina. Sõda ajendas alustama Taani kuninga Frederik II poolt Taani majesteedivapile lisatud kolm krooni, mis pidid meenutama Kalmari uniooni. Rootsi kuningad alates Gustav Vasast kasutasid seda Rootsi uue vapina.²⁷ Tolleaegne Rootsi kuningas Erik XIV käsitles Frederik II tegu pretendeerimisena Rootsi troonile ja lisas omakorda Rootsi kuningavapile Taani

²⁰ M. Morrison. Eesti riigivapi algupära. – Kaitse Kodu 08.06.1929, lk. 534.

²¹ Siinkohal pean tegema õienduse, et minu varasemates artiklites on dateeringud jäänud kõhklevateks. Peamiselt toetusin siis Rootsi numismaatilistele allikatele, müntidele. Esmakordselt kujutati selgesti eristatavalt Eestimaa hertsogi vappi 1606. aastal Karl IX kroonimisele pühendatud kulttukatil. (B. Ahlström, Y. Almer, B. Hemmingson. *Sveriges Mynt 1521–1977*. Stockholm, 1976) Uute allikatega tutvumine toob paratamatult kaasa oma seisukohtade korrigeerimise. Vt. T. Saare. Kust on pärit Eesti riigivapp? – Akadeemia 2002, nr. 3, lk. 456 ja T. Saare. Taani lõvide salapärase tee Eesti vapile. – Horisont 2004, nr. 5, lk. 29.

²² H. von Wedel. *Die Estländische Ritterschaft vornemlich zwischen 1710 und 1783*. Berlin, 1935, lk. 3; G. Westermann. *Baltisches historisches Ortslexikon I, Estland*. Köln, Wien, 1985, lk. 72.

²³ K. K. Laurila. *Latvian lippu ja vaakuna*. Helsinki, 2002, lk. 24.

²⁴ H. Degerman. *Suomen Heraldinen Bibliografia 1706–1981*. Helsinki, 1984, lk. 6.

²⁵ T. Talvio. *The lion of Finland*. Helsinki, 1999, lk. 14.

²⁶ Leopardid vahetati leopardsete lõvide vastu juba 15. sajandil ja sellistena on nad Taani vappidel tänapäevani.

²⁷ Esmakordselt kasutas kolme krooniga vappi enne Kalmari uniooni loomist valitsenud Mecklenburgi Albrecht (1364–1389).

ja Norra lövid. Neid nn. pretensioonivappe²⁸ hakati kujutama nii pitsatil kui ka müntidel. Tallinna killingitele ilmusid leopardsed lövid 1564. aastal.²⁹ Tallinna müntide puhul oleks kohane küsida, miks kujutati nendel ainult Taani lõvisid. Kas selle põhjuseks võis olla müntide väike diameeter?

Ivar Leimus väidab, et just need mündid olidki aluseks Tallinna nn. suurele vapile. Müntidele vermitud lõvide kasutamisele Tallinna vapina aitas kaasa asjaolu, et need olid leopardidena pitsatipildis tallinlastele juba aastasadu tuttavad.³⁰ Taani vapi kasutamine Tallinna rahadel võis Erik XIV-le anda mugava võimaluse näidata ennast Taani valitsejana tolle õigusi riivamata.³¹ Kui järgmine kuningas Johan III sellest pretensioonist avalikult loobus ning lõpetas Taani ja Norra vapi kasutamise, jätkati Tallinnas Taani lõvide verimist. I. Leimus mainib, et siit jäi kirjeldatud pildi käsitamiseni vapina vaid väike samm.³²

Esitatud analoogiast lähtudes võiks kolme leopardse lövi kasutamist Liivimaa eestlaste vapina vaadelda kui Johan III *varjatud* pretensiooni Taani kuninga tiitlile. Loogilisem on, et kuningas rõhutas selle vapipildi kaudu 13.–14. sajandil kasutatud “eestlaste hertsogi” tiitli taastamist. Tiitli olemasoluga sai ta tutvuda Harju-Viru vasallide privileegides.³³ Kuna tollaegset tiitlivappi ei leitud, siis oletati, et hertsogi tunnuseks võis olla lihtsustatud kuningavapp.

Samamoodi loogiline on seletus, mis oletab Eestimaa vapi lähtumist Tallinna vapist. Mingi maa pealinna vapi laiendamine kogu haldusala sümboliks ei ole küll euroopalikule heraldikale omane, kuid samas ka ei välista seda. Traditsiooniliseks

kujunes see 18. sajandil alguse saanud Vene heraldikas, kus endiste vürstlinnade pitseripildid kujundati vürstkondade vappideks. Vürstlinnad ei olnud korporatiivsed oma-valitsused, vaid eelkõige vürsti asukohad. Sellest sümbolika kattuvus. Eesti puhul saab viidata Tallinnale Revali provintsi nimetuse kasutamisel. Selle all mõeldi eelkõige Harjumaad.

Vapi subjekti määratlemisel on oluline vapikilpi ehtiva krooni tuvastamine. Hertsogikroon viitab selgelt hertsogitiitlile, kuningakroon tähistab riiklikku haldusüksust, provintsi või kubermangu. Viimast kasutati näiteks Eestimaa kubermangust värvatute sõjaväeüksuste lippudel.

Sarnaselt Harju-Viru vasalkonnale ei olnud ka Eestimaa rüütelkond Rootsi ajal vapisubjektiks. Kõigepealt välistas selle võimaluse rüütelkonna piiratud autonoomia. Teiseks oli vapp jätkuvalt eelkõige konkreetse isiku heraldiline embleem. Aadlidiplomitel ja -ürikutel võidi kujutada Eestimaa vappi, kuid see oli siin aadelkonna ülemisanda, Eestimaa hertsogi tunnus.

Rootsiaegne heraldika kujutas endast üleminekut keskaegselt vapikultuurilt uusaegsesse vapindusse. Seda iseloomustas vanade tiitlivappide ja uute haldusvappide samaaegne kasutamine. Üleminekuaja vapikultuur jätkus pärast Eestimaa liitmist Vene riigi koosseisu. Rootsi ja Vene aja heraldilised erinevused avaldusid vappidel kasutatud kroonitüüpides. Hertsogi(vürsti)vappi ehtis nüüd saksa hertsogikroon, kubermangu- või asehaldurkonna vappi tsaarikroon. Vürstivapile lisati veel vürstitiitlit tähistav vapimantel. Eestimaa kubermangu vappi samastati otseselt Tallinna vapiga.³⁴

²⁸ Pretensiooni- ehk nõudlusvapiks nimetatakse vappi, mida mingi teise riigi valitseja kasutab oma trooninõudluse väljendamiseks. Tuntuim näide on Inglise kuningate kasutatud Prantsuse liiliate kasutamine 14. sajandist 1801. aastani.

²⁹ I. Leimus. Numismaatika alused. Tartu, 1996, lk. 87.

³⁰ *Ibid*, lk. 88; I. Leimus. Tallinna vappidest ja pitsereist, lk. 28.

³¹ *Ibid*, lk. 30, 31.

³² *Ibid*, lk. 31.

³³ EAA, f. 854, n. 2, s. 488, l. 1, 4p, 7p.

³⁴ Kuigi vapipiltide identsuse tõttu on seda aspekti raske tuvastada, viitavad sellele otseselt 18. sajandil vermitud livoneesid, millel Liivimaa vapina esitatakse Riia linnavappi, mitte üldtuntud greifiga Liivimaa vappi.

Vappide loomine ja registreerimine jäi Vene impeeriumis pidevate sisepoliitiliste muutuste varju. Nii aadlike kui ka munitsipaalvappide kinnitamine oli kuni Katariina II-ni juhuslik. Seda toetas omakorda 18. sajandil valitsenud heraldiline vabameelsus, mida iseloomustas vapikunsti loobumine rangetest reeglitest ja heraldikale omasest stilistikast. Vapid kujundati maalilisteks, need koormati pisedetailidega ning sümboleid kujutati ruumiliste ja loomulikena. Kirjeldatud vabameelne stiil on esindatud 1788. aastal kinnitatud kolme lõviga Tallinna vabil.³⁵

Eestimaa hertsogkonna vappi 18. sajandil ametlikult ei kinnitatud, sest selleks puudus vajadus. Piisas vapi kujutamise tsaari kui Eestimaa vürsti ukaasidel ja neid kinnitavatel pitsritel. Ametlikuks kinnitamiseks võib lugeda 1882. aastal kehtestatud uut Vene impeeriumi suurt vappi ja pitsatit, millel on ka Eestimaa vapp.

Eestimaa kubermanguvapp sai ametliku kinnituse veidi varem, 1856. aastal. Vapi etalonkujutisel on kolme sinise leopardse lõviga kuldne kilp, mida ehivad imperaatorikroon, kuldsetest tammeokstest pärg ning selle ümber mähitud Andrei Pervozvannõi ordeni sinine lint.³⁶

19. sajandil suurenes baltisaksa ringkondades ajaloohuvi. Rüütelkondade ja linnade arhiivide revideerimisel pöörati nüüd rohkem tähelepanu ka nendes leiduvatele pitsritele ja vappidele. Tallinna linnaarhiivist taasavastati juba eespool mainitud 13.–14. sajandisse dateeritud magistraadipitsrid. Et pitsritel kujutatud vapilõvid olid leopardid, siis hakati neid nüüd sagedamini kujutama ka linnavapil seniste leopardsete lõvide asemel. 19. sajandi teisel poolel esitati uued leopardidega linnavapikavandid Senati heraldikadeparteman-

gule, kus need jäid aga kinnitamata. Sellest hoolimata kasutati linnavapil sagedamini leopardide kui lõvisid.³⁷

Võimalik, et Tallinna eeskujul asendati ka Eestimaa rüütelkonna poolt kasutatud Eestimaa vürstivapil leopardsed lõvid kroonitud leopardidega. Seda muutust on võimalik jälgida rüütelkonna pitsatitel. Tõenäoliselt 19. sajandi algul valmistatud pitsatitel on Eestimaa hertsogi vapp selle algkujul.³⁸ Pitsatite varasemale valmistamisajale viitab legend: *SIEGELL DES EHSTLAENDISCHEN ADELS*. Leopardidega pitsatitel on hilisem legend: *SIEGELL DER EHSTLAENDISCH RITTERSCHAFT*.³⁹ Otseselt võisid lõvide muutmiseks anda inspiratsiooni 13. sajandist pärit kuningapitsrid, millel olevat kuningavappi mõnikord tõlgendatigi Eestimaa vapina. Lahtiseks jääb küsimus, kas rüütelkond ise mainitud pitsatite valmistamise ajal käsitles seda just rüütelkonna vapina. Mingil määral segas seda vapi taustaks olev vapi-mantel.⁴⁰

Tsaari ajal rüütelkonna vappi ametlikult olemas ei olnud. Eesti Vabariigi ajal jätkas rüütelkond tegutsemist aadlike mitteametliku kultuurautonoomilise ühendusena. Kuna rüütelkonna viimase süserääni ja Eestimaa hertsogi Nikolai II olid enamlased tapnud, võis aadlike korporatsioon mõnda aega rüütelkonna kasutatud vappi pidada omaks. Kuid kõigel sel ei olnud uue riigi tingimustes enam tähtsust.

Eestimaa vapi ajalooline ring sai täis 1925. aastal, mil Riigikogu kinnitas ametlikult Eesti Vabariigi riigivapi. Sellel kinnitati leopardsete lõvide asemele leopardid. Nüüd algas uus, Eesti vapi arengut tähistav ring, mis kestab tänapäevani.

Eesti Vabariigi riigivapi kinnitamine venis kuus aastat. Noore riigi poliitikud ja

³⁵ P. von Vinkler. Gerby gorodov, gubernij, oblastej i posadov. St. Peterburg, 1900, lk. 126.

³⁶ *Ibid.*, lk. 193.

³⁷ O. Greiffenhagen. Die Wappen Revels. Rigascher Almanach für das Jahr 1913. Riga, 1913, lk. 107.

³⁸ EAA, f. 2077, n. 1, s-d 16, 17. Pitsatid on dateerimata.

³⁹ EAA, f. 2077, n. 1 s-d 18, 1361, 1365. Ka nende pitsrite valmistamine on täpselt dateerimata.

⁴⁰ On võimalik, et vapipildi muutmine võis olla põhjendatud kunstiesteetikast lähtudes. Sel juhul saab seda käsitleda heraldilise asjatundmatusena.

avaliku elu tegelased arvasid, et “ajaloolised anakronismid” ei sobi sümboliseerima uut riiki. Samas aga, vastupidiselt lätlastele, kes kasutasid uue märgina kolme tähte, eestlased midagi samaväärset ei leidnud. Sellepärast kasutati kuni riigivapi kinnitamiseni Prantsusmaa eeskujul tähti EW. Vapipildi otsimisel esitas Kristjan Raud selleks põhjakotka. Kavanditel esitati veel viikingilaeva, tuletorni, tähti, karu jm., mis aga osutusid vapina kõlbmatuks.

Eestlased eelistasid leoparde leopardsetele lõvidele juba 19. sajandil. Algselt nähtavasti vapilõvide peasendi erinevusele tähelepanu ei pööratud, vaid lähtuti nende sarnasest konfiguratsioonist. 20. sajandi algul samastati Eestimaa vappi Tallinna vapiga. Oma osa võis mängida Tallinna kujunemine uueks eesti rahvusliku liikumise keskuseks. 1896. aastast hakati siin läbi viima üldlaulupidusid. Tallinnas asutati esimene eesti spordiselts, jalgrattaselts “Kalev”, mille embleemil olid esmakordselt koos nii sini-must-valge kui ka kolm lõvi. 1904. aastal tuli Tallinna linnavalitsuses võimule eesti-vene koalitsioon.

Tallinna vapi leoparded olid Vabadussõja ajal esindatud sõjaväelistel embleemidel, tunnusel ja pitsatitel. Leoparded vermiti 1922. aastal esimestele Eesti Vabariigi müntidele. Sama motiiv oli esindatud rahatähtedel. Kolme leopardiga vapikilpi kujutati samuti peaaegu kõigil riigivapikavanditel. Riigikogu kõneldi leopardidest, kusjuures keegi ei juhtunud tähelepanu sellele, et Eestimaa kubermanguvapi on lõvid.⁴¹ Kubermanguvappi, rääkimata hertsogkonna vapist, ei mainitudki, vaid räägiti Tallinna või rüütelkonna (“saksa vigurid”) vapist.⁴²

Tekib küsimus, kas 19. juunil 1925. aastal II Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastu võetud riigivapiseadus kirjeldab Taani päritolu vappi või on see hoopis midagi uut. Viimane tähendaks, et Eesti vapp ei olegi ajalooline. Vastus sõltub siin vastaja lähtekohast. See, kes tähtsustab vapil kujutatud

lõvide heraldilist tüüpi, nimetab vappi arvatavasti nooreks. Samas jätkab Eesti vapp 16. sajandist pärineva Eestimaa vapi üldmotiivi. Eesti vapi alguse paigutamine 13. sajandisse jääb siiski mütoloogia või spekulatsiooni valdkonda.

Tiit Saare

(1956)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloolasena 1991. aastal. Uurimisteema: Eesti heraldika.

⁴¹ Vt. Riigikogu protokollid 1922–1925.

⁴² II Riigikogu protokoll nr. 27(7), 16. oktoober 1923, l. 472, 473.